

4. Надирова Л. Л. Теоретические основы и методы формирования эмпатии у студентов музыкально-педагогических факультетов: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Лейли Леонардовна Надирова . – М., 2000. – 426 с.
5. Коган І. М. Емпатія і особливості її розвитку у дітей молодшого шкільного віку: дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.01 / Ірина Михайлівна Коган . – К., 2005. – 179 с.
6. Современная украинская энциклопедия. Т. 5 – Харьков : Книжный Клуб „Клуб Семейного Досуга”, 2004. – 416 с.
7. Психологічна енциклопедія / [авт.-упоряд. Степанов О. М.]. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с. (Енциклопедія ерудита).

УДК 37.013

Михайличенко О. В.

доктор педагогічних наук, професор,
Сумський державний педагогічний університет ім. А. С.Макаренка

ХОРОВИЙ РУХ ТА РОЗВИТОК МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В ЗАХІДНИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті викладені основні тенденції розвитку хорового мистецтва та музичної освіти дітей та молоді у західних українських регіонах другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Основна увага приділяється створенню та роботи музичних шкіл.

Ключові слова: хорове мистецтво, історія музичної освіти.

Михайличенко О.В. Хоровое движение и развитие музыкального образования в западных регионах украинских территорий конца XIX – начала XX ст. В статье излагаются основные тенденции развития хорового искусства и музыкального образования детей и молодежи на западных украинских территориях второй половины XIX – начала XX века. Основное внимание уделяется созданию и работе частных музыкальных школ.

Ключевые слова: хоровое искусство, история музыкального образования.

Mikhaylithenko O. Choral movement and the development of music education in the western Ukrainian regions territory late XIX – early XX century. The article presents the main trends in the choral art and music education of children and youth in the western Ukrainian territories second half of XIX - early XX century. Focuses on the establishment and operation of private music schools.

Key words: choral art, history music education.

Головною метою статті є висвітлення основних тенденцій розвитку музичної освіти та виховання дітей та молоді в західних регіонах українських земель другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

У Західній Україні та Закарпатті в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. навчання музики проводилося здебільшого при церковних хорах. Діяльність таких хорів, що виникали у багатьох містах – Перемишлі, Львові, Станіславі, Стрию та інших, поступово виходила за межі лише культових завдань. Вони сприяли широкому розвитку хорової культури. Але наприкінці ХІХ ст. у Львові та інших містах Галичини відкривається низка приватних музичних шкіл, які дали спроможність залучити до навчання гри на фортепіано та співу дітей заможних верств населення. Організаторами цих шкіл виступили професійні музиканти. У фондах ЦДІА у Львові зберігаються засновницькі документи цих шкіл: музичні школи Л. Марека (Львів, 1879), Л. Маньковського (Львів, 1884), К. Мікулі (Львів, 1889), В. Червінського (Львів, 1886)¹¹, також школи Г. Аббера (Тернопіль, 1897) А. Гжи-вінського (Перемишль, 1899 р.), Р. Россельта (Львів, 1999)¹².

Основний зміст роботи і завдання цих шкіл визначалися статутами і зводилися до:

- Основна мета – навчання гри на фортепіано та співу;
- Допоміжні предмети – хоровий спів та теорія музики;
- Етапи навчання – підготовчий, вищий і удосконавчий (концертний);
- Вступ до школи – конкурсний за здібностями;
- Навчальний рік – з 1 вересня до 15 квітня;
- Після закінчення повного курсу видається свідоцтво музиканта¹³.

Про музику як виховний чинник завжди писали у своїх працях фахівці і педагоги. Навчання музики і співу повинно служити не тільки для виховання віртуозів, а “для розбудження душі самої, для розбудження і wspomaganня того духовного життя, котре в гармонії тонів черпає сили і заохоту до стремління за добром і красою”¹⁴. А виховним засобом, насамперед, була українська пісня.

Усвідомлюючи роль музичної освіти в піднесенні музичної культури Галичини, композитори М. Вербицький та І. Лаврівський займалися педагогічною роботою. М. Вербицький у статті “О пінію

¹¹ ДІА України у Львові. – Ф.146, оп.51а, спр.662, арк.4.

¹² ДІА України у Львові. – Ф.146, оп.51а, спр.38, арк.56.

¹³ ДІА України у Львові. – Ф.146, оп.51а, спр.668, арк.37.

¹⁴ Зоря, 1881. – Ч.9. – С.106-107.

музикальном” наголошував на необхідності професійної освіти в Галичині¹⁵. В іншій статті – “О твореніях музыкальных, церковных і мірських на нашей Руси” – композитор висловлював жаль з приводу того, що “на мистецькій ниві ще багато праці, а відповідних робітників для цього в Галичині дуже мало”¹⁶. Автор висунув сміливу пропозицію – заснувати навчальний заклад на зразок Празької консерваторії, де серед інших спеціальних предметів була б і композиція.

Сам М. Вербицький охоче допомагав молодим – передавав їм власний творчий досвід, радив користуватись існуючими підручниками з теоретичних дисциплін, зокрема підручником гармонії Р. Фюрера, який, на його думку, цілком достатній для початкової освіти композитора. У нього брав уроки гармонії й композиції І. Х. Сінкевич, згодом відомий діяч і пропагандист хорового мистецтва, автор підручника церковного співу. Порадами М. Вербицького користувалися В. Матюк та ін.¹⁷. Даючи тривалий час уроки гри на гітарі, Вербицький створив “Школу гри” на цьому інструменті. Цей посібник хоча й не був надрукованим, вважається першим підручником у Галичині, написаним українською мовою (початок 40-х рр. XIX ст.)¹⁸.

У 60-ті роки виникає реальна можливість для поліпшення музичної освіти. У зв’язку з відкриттям 1864 року театру при “Руській бесіді” і поживаленням музично-театрального життя до Львова з Кракова переїхав композитор І. Лаврівський. Правління “Руської бесіди”, створивши співацько-музичний комітет, доручило йому навчати співу найбільш здібну молодь. Збори членів іншого товариства – “Галицько-руської матиці” – ставили питання про видання підручника співів для учнів нижчих і середніх шкіл. Як на зразок І. Лаврівський вказував на “*Spievník dla szkół ludowych galicyjskich*”, виданий у Кракові.

Та незважаючи на вимоги фахівців, стан навчання співу в школах не відповідав виховним завданням. “У наших школах, – стверджував Д. Січинський, – попросту карикатуровано доси науку співу, бо від першого до посліднього року науки по найбільшій частині не співано інакших пісень, лише одноголосі, а і в тих не було великого вибору, так що через унісонний вереск все тих самих пісень знеохочувалося шкільну дітвору до науки співу, а о пробудженню якихось естетичних почувань не могло бути і мови”¹⁹.

В атмосфері неприхованої політики денационалізації українського населення питання про систематичну музичну освіту навіть не виникало, а якщо і порушувалося, то було далеким від практичного розв’язання. Навчання у вищих навчальних закладах, зокрема, у польській консерваторії фактично було закрито для українського населення. Натомість у семінаріях та гімназіях подавалися досить скупі музичні знання, хоч опанування нотної грамоти вважалося обов’язковим²⁰. (У 1888 році відзначалася 50-та річниця офіційного запровадження нотного співу у Львівській духовній семінарії).

За спогадами А. Вахнянина, у перемишльській гімназії, наприклад, на так званих Singstund’ax, що відбувалися двічі на тиждень, уроки сольфеджіо проводилися без нот. Вправи сприймалися на слух: вчителі грали один голос на інструменті (як правило, скрипці), інший – співали²¹. Поглиблення музичних знань відбувалося через самоосвіту або приватні уроки.

У 90-ті роки загальна картина викладання музики змінилася на краще, хоча, як і раніше, навчання було спрямоване насамперед на засвоєння вокально-хорової літератури. Музичним заняттям у гімназії відводилася щотижня одна година. Навчальною програмою передбачалося поетапне навчання. На першому і другому етапах подавалися загальні відомості з теорії музики і сольфеджіо та практикувалось одноголосе виконання церковних композицій, особлива увага приділялася хоровому співу народних пісень і творам галицьких композиторів²².

Подібний рівень навчання музики в середніх навчальних закладах лише частково задовольняв потреби населення в музичній освіті і забезпечував щонайперше розвиток хорової співацької культури. Отже, доводилося шкільній і студентській молоді Галичини самотужки готувати та влаштувати музично-декламаторські вечори, відзначати свята, створювати хорові та оркестрові гуртки. Безумовно, така аматорська діяльність позитивно впливала на їхнє культурне виховання, національну свідомість, естетичне почуття. Кожний новий вияв духовної діяльності молоді радо вітався у народі, бо цим вона давала доказ своєї життєвості й щораз зростаючого культурного розвитку. Тим більше, коли культурні заходи проводилися з благої метою²³.

Влаштування музичних вечорів, вшанування заслужених діячів культури увійшло у звичай шкільної молоді: української – на честь Т. Шевченка, польської – на честь А. Міцкевича. Святкування відбувалися не тільки у Львівській академічній гімназії, а також і в провінційних містах. Вечори проходили під суворим наглядом крайової шкільної ради і лише для шкільної молоді. У них могли брати участь учителі закладу і деякі відомі особи, запрошені дирекцією. Користь від таких вечорів була значною. Молодь мала приємне й повчальне

¹⁵ Галичанин, 1863. – Кн.1. – Вип.2.

¹⁶ Слово, 1870. – Ч.38

¹⁷ Сінкевич І.Х. Начало нотного пения в Галицкой Руси / І.Х. Сінкевич // Беседа, 1888. – №1. – С.47.

¹⁸ Людкевич С. Наші шкільні співаники / С. Людкевич // Дослідження, статті, рецензії. – С.391-392.

¹⁹ Січинський Д. Співаник... / Д. Січинський // Діло, 1907. – Ч.232.

²⁰ Лисько З. І. Лаврівський / З.Лисько // Українська музика, 1938. – Ч.4 (14). – С.65.

²¹ Вахнянин А. Спомини з життя. – С.22-23.

²² Справоздане (звіт) дирекції ц.к. II гімназії в Перемишлі за рік шкільний 1897/98. – Перемишль, 1898. – С.21-22.

²³ Гриневецький І. Учителі середніх та вищих шкіл і культу нашої музики і пісні / І. Гриневецький // 25-ліття Учительської громади. Ювілейний збірник. – Львів, 1935. – С.125.

заняття, випробовувала свої сили, застосовувала свої знання практично і не марнувала часу. Щоправда, учням не дозволялося виходити за рамки програми, яка проходила цензуру дирекції.

Вечорниці на відзначення 50-х роковин смерті М. Шашкевича влаштували 31 травня 1893 року учні української бурси в Бережанах. Мішаний хор бурси під керуванням учня В. Гривнака виконав твір Й. Вітошинського на слова М.Шашкевича “Не згасайте, яснії зорі” і “В’язанку з народних пісень” М. Кумановського. Чоловічий хор проспівав композицію присутнього О. Нижанківського “Гуляли”. Виступив також оркестр, складений з учнів бурси та гімназії, у виконанні якого прозвучали увертюра “Галицька жизнь”, фантазія на теми народних пісень і марш “Кришталева чаша”²⁴. Варто згадати про перші шевченківські вечори української молоді. Один із них влаштували гімназисти Самбора 15 березня 1894 року²⁵. У жіночій школі ім. Ядвіги у Станіславі стараннями учениць (і українок, і польок) до програми шевченківського вечора увійшли виступи хорів, декламація, фортепіанне соло, гра на цитрі і скрипці у супроводі фортепіано та ін. Учні учительської семінарії у Львові під керівництвом своїх учителів музики О. Нижанківського і К. Штоля 5 березня 1895 року провели спільний музично-вокальний вечір на честь Т. Шевченка й А. Міцкевича. У концерті прозвучали твори композиторів С. Воробкевича, Г. Ярецького, Я. Галля, М. Лисенка, Й. С. Баха та ін.

У пам’ять Т. Шевченка українська молодь усіх львівських, польських і німецьких гімназій та реальної школи спільними силами влаштувала святковий вечір (11 лютого 1899 року). До цього часу учні лише українських гімназій відзначали Шевченкові роковини. Згодом стало традицією, що у народних святкуваннях брали участь учні як українського, так і польського та єврейського походження.

У залі польського “Сокола” провела свято Тараса Шевченка гімназійна молодь Станіслава (25 березня 1904 року). Музичні твори (Д. Січинського “Лічу в неволі”, М. Лисенка “Реве та стогне”, А. Вахнянина “Ура, у бій”) виконувалися самими гімназистами²⁶. Багато зусиль для вокально-хорової підготовки шкільної молоді доклав Я. Вітошинський. Його хор особливо відзначився на шевченківському святі у березні 1904 року. “Історія рускої академічної гімназії мусить записати золотими буквами ті часи, – пише М. Волошин, – коли знайшовся чоловік, що потрапив хор хлопчиків поставити на такий рівень, то проф. Вітошинський”²⁷.

Інший рецензент, Б. Вахнянин відзначав: “Прямо не хотілося вірити, що гімназійний хор можна довести до такого совершенства, як то зробив проф. Вітошинський”. Він висловив пропозицію виступити з повторним концертом перед ширшою публікою, “щоби та мала нагоду віддати приналежну честь так заслуженому на поли хорального співу диригентови і его хорovi”²⁸.

Великою популярністю користувався оркестр і хор Львівської ремісничо-промислової бурси, який 2 листопада 1903 року виступив перед численною молодіжною публікою. Незважаючи на короткий час існування оркестру (один рік), його дебют був успішним. Концерт завершився виконанням гімну “Ще не вмерла Україна” у супроводі оркестру, який уся публіка вислухала стоячи. Рецензент писав: “Попис цей дає запоруку, що вишколені нашою бурсою питомці не відцуруються свого народу, коли стануть на становиськах самостійних ремісників і промисловців”²⁹.

100-літні роковини з дня народження М. Шашкевича відзначали учні філії академічної гімназії вокально-інструментальними вечорницями. Змішаний хор гімназії (близько 60 осіб) під керуванням Ф. Колесси виконав нову композицію С. Людкевича “Шуми, вітре” на слова Т. Шевченка. Щиру овацію С. Людкевичу влаштувала публіка і за другу його пісню “Дайте руки, юні друзі” на слова М. Шашкевича, спеціально написану до цього ювілею³⁰.

Музична освіта у загальноосвітніх закладах (школах, гімназіях) Галичини зводилась переважно до вивчення співу. Це відбувалось, як правило, у два етапи. На першому викладались основи елементарної теорії музики, на другому учні співали у змішаному хорі, вивчали церковні та світські пісні (в обробках М. Куманського, Ф. Колесси, Д. Січинського, Я. Галля та ін.).

Окремими товариствами влаштовувалися загальноосвітні курси. Так, у 1911 році Товариство українських наукових закладів імені Петра Могили організувало курси лекцій у десяти місцевостях Галичини. У них брав участь майбутній академік Ф. Колесса, який читав у Самборі й Золочеві лекцію (з демонстрацією на фонографі) “Музична форма українських народних дум”. Уже за два перші роки існування цього “народного університету” (1909-1910 роки) у Львові, Перемишлі, Самборі було прочитано сім лекційних тем, серед яких “Основи ритміки”, “Національні танці”, “Музична форма українських дум” тощо. Загальна кількість слухачів сягала 14 тисяч, що свідчило про потяг широких мас до музичних знань. Спів, як правило, був однією із загальноосвітніх дисциплін на курсах, відкритих львівським товариством “Просвіта”.

Різні нагоди були приводом для проведення урочистих святкувань. На одну із сумних – пошанування пам’яті М. Лисенка – першими відгукнулися учні української гімназії у Львові. Концерт, що відбувся 3 грудня 1912 року в залі Народного Дому, розпочався “Жалібним маршем”, який виконав оркестр (у малому складі).

²⁴ Діло. Хроніка. – 1893. – Ч.ІІІ.

²⁵ Діло. Хроніка. – 1894. – Ч.52

²⁶ Діло. Хроніка. – 1904. – Ч.65.

²⁷ Діло. Хроніка. – 1904. – Ч.59.

²⁸ Діло. Хроніка. – 1905. – Ч.53.

²⁹ Діло. Хроніка. – 1905. – Ч.67.

³⁰ Нижанківський О. Маркіянове свято у Львові / О. Нижанківський // Діло. – 1911. – Ч.247.

Пісні покійного композитора співали чоловічий і змішаний хори під керуванням учня І. Охримовича та вчителя С. Форостини. Із сольними творами виступили піаніст З. Лисько, скрипаль Р. Придаткевич, співак М. Голинський³¹.

Учителі музики, а також музично підготовлені учні організували у своїх навчальних закладах хорові та оркестрові колективи. Так, на спільному концерті обох стрийських гімназій (17 березня 1913 року) виступили “16-ка” чоловічого хору (диригент – учень Трух), змішаний хор (диригент – Котович), оркестр (диригент – учень Бервід), смичковий квартет та гурток мандоліністів. У виконанні учня Дольницького прозвучали твори “Фінале”, “Із сліз моїх” Д. Січинського, “Черемоше, брате мій” С. Людкевича з фортепіанним соло виступив учень Дзерович³².

Академічна молодь 2 липня 1913 року влаштувала святковий концерт на честь Івана Франка, де слід відзначити перший виступ невідомого досі у Галичині співака Михайла Микиші (учня О. Мишуги), який з 1905 року працював у музичній школі М. Лисенка у Києві. “Голос Микиші, – пише рецензент, – се м’який, ясний ліричний тенор з легким закроєм драматичним, широкою скалі, гнучкий, спосібний до нюансування динаміки у високих реєстрах, словом, голос, якому природа і солідна школа запевняють гарну кар’єру. Як концертний співак виявив Микиша багато інтелігенції, ліричного чуття, а при тім культури і сценічного темпу і явився зарівно гарним інтерпретатором Лисенка, як італійських Карузових п’єс”³³.

Усі львівські школи (обидві українські гімназії, українці польських шкіл, жіноча гімназія василіянок, жіноча семінарія) відзначили святковими концертами 100-літній ювілей Т. Шевченка. Не зупиняючи уваги на конкретній програмі, рецензент констатував спад гімназійних хорів. У недалекому минулому “хори академічної гімназії мали славу найкращих хорів Галичини, якими одушевлялися не тільки свої, але й чужі, та робили пропозиції тодішньому диригентові хорів академічної гімназії проф. Вітошинському, щоби він уладив зі своїм хором артистичну прогульку по більших містах Європи, – а нині хори так змішані, які і мужеські малі, невиправлені, та без доброго голосового матеріалу... Головна вина спадає тут на дирекцію та научний систем, який зовсім не дбає про розвій співу і музики в середніх школах”³⁴.

Трохи краще культивувалася серед молоді інструментальна музика. Учні зуміли скласти невеликий оркестр. З солістів проявили себе скрипаль Борис, піаністи Дрималик та Рибак. Кращим з музичного погляду виявився концерт семінаристок Українського педагогічного товариства. Тут учитель музики І. Левицький помітно дбав про розвиток музичного мистецтва. Доволі численний хор серед інших виконав композицію самого вчителя. Також виступив унісон скрипачок із 16 учениць. Окрасою концерту було фортепіанне соло Борисівної (фантазія на тему “У сусіда хата біла” Йосипа Витвицького).

У нелегкі роки першої світової війни учениці гімназії василіянок влаштували концерт на честь митрополита А. Шептицького, на якому виступили два хори: дитячий (“Піснь свободи” І. Біликівського) і хор старших класів (“Червона калина” і “Журавлі” у гармонізації Ф. Колесси). Диригувала учениця Дмитрашівна, яка крім цього виконала соло “Торить моє серце” і в тріо з Чайківською і Долинківною – “Баркаролу”. На закінчення учениці проспівали “Боже великий, єдиний” і “Ще не вмерла Україна”³⁵.

На шкільних концертах керівниками хорів та акомпаніаторами були переважно самі учениці. “Шкільні концерти мають бути не лиш popisом, але і школою, – вважав рецензент, – тому дуже добре, щоби учениці привикли самі управляти хорами та вести супровід”³⁶. Концерти у фонд українських січових стрільців (УСС) були проведені ученицями учительської семінарії у Самборі 6 квітня 1916 року. В Коломиї (8 квітня) виступив хор під керуванням Д. Николишина, в якому співали учениці приватної семінарії. Шевченківське свято у Станіславі відзначала українська учительська семінарія василіянок спільно з іншими школами³⁷.

У післявоєнний час молодь Галичини продовжувала вшановувати своїх ідейних провідників, влаштовуючи на їхню честь святкові концерти. Однією з перших дат, яку відзначила академічна гімназія у Львові 23 березня 1921 року, була 60-та річниця смерті Тараса Шевченка. Велика і дбайлива праця, вкладена Я. Вітошинським, відчувалася у співі чоловічого і мішаного хору, яким диригував учень Ю. П’ясецький. З найкращої сторони показали себе учні М. Колесса (фортепіано), Р. Кордуба (скрипка). Львівська громадськість була задоволена концертом, “бо бачила серйозну працю своєї молодіжи”³⁸.

Шевченківські концерти дітей та молоді вигідно відрізнялися від концертів культурно-освітніх товариств та організацій. Тут, на думку дописувача, “відчувається справді святочний настрій, щирість і природність, а для старшого громадянства, яке улаштовує концерти, шевченківське свято до деякої міри набрало офіційного характеру, бездушної обов’язковості, мертвеччини, шаблону”³⁹. Вже згодом, після 1-ї світової війни, 120-ту річницю з дня народження Т. Шевченка урочисто відзначили учні львівських гімназій.

³¹ Жалоба О. Концерт молоді для пошановане пам’яті М. Лисенка / О. Жалоба // Діло. – 1912. – Ч. 273.

³² Діло. Хроніка. – 1913. – Ч. 68.

³³ Святочний концерт в честь Івана Франка // Діло. Хроніка. – 1913. – Ч. 147.

³⁴ Жалоба О. Ювілейні Шевченківські концерти у Львові / О. Жалоба // Ілюстрована Україна. – 1914. – Ч. 5-6. – С. 117.

³⁵ Діло. Хроніка. – 1915. – Ч. 125.

³⁶ Діло. Хроніка. – 1916. – Ч. 89.

³⁷ Діло. Хроніка. – 1916. – Ч. 97.

³⁸ Український вісник. – 1921. – Ч. 49.

³⁹ Діло. Хроніка. – 1923. – Ч. 32.

Особливо сподобалися присутнім хоріві колективи: чоловічий (“Дайте руки” М. Шашкевича – С. Людкевича, “Тече вода” Т. Шевченка – С. Воробкевича, “Сонце заходить” Т. Шевченка – О. Роздольського) та змішаний (в’язанка народних пісень в обробці К. Стеценка). Хорами диригував В. Козак та учень Я. Шуст⁴⁰.

Свою індивідуальну рису мали концерти, у яких брали участь талановиті діти. Такий концерт під назвою “Діти – дітям” влаштувало товариство “Українська захоронка” 17 червня 1934 року силами наймолодших учнів музичного інституту. Солістами були вже відомий молодий віртуоз віолончеліст Іван Барвінський, а також талановита скрипачка Леся Деркач. Найбільше враження справила “Дитяча симфонія” Ромберга у виконанні оркестру дітей переважно у віці близько 10 років. З музичних інструментів, крім скрипок, віолончелі, фортепіано, були труба, трикутник, бубон, тобто інструменти, які наслідували голос зозулі, солов’я, перепелиці. Все це разом давало нові комбінації, фарби і створювало радісну картину. І. Приймова із захопленням писала: “Треба було подивляти дисципліну малих оркестрантів, яких роля не була легка, бо впадання поодиноких голосів увесь час вимагало великої уваги”⁴¹. Диригував Р. Согор, а фортепіанний супровід вели Р. Савицький та О. Федаківна. Безумовно, що виступ дитячого оркестру мав великий виховний вплив насамперед на самих виконавців. Як відзначала О. Ціпановська, збірне музикування “не тільки розбуджує замилювання до всього, що гарне, але водночас впоює вже в заранні життя почуття дисципліни, порядку і збірної відповідальності. А це виховний чинник першорядної ваги! У такій атмосфері скристалізована діточа душа буде і в дальшому житті шукати усього, що гарне й шляхотне і не так легко зійде на бездоріжжя”⁴².

Виконуючи міністерські програми шкільних музичних лекторіїв, дирекція філії української державної гімназії у Львові стала ініціатором їхнього проведення для учнів 1-3 класів середніх шкіл під назвою “Розвиток української музики”. З метою реалізації цих лекторіїв дирекція гімназії звернулася до відомого музичного діяча А. Рудницького, який радо погодився взяти на себе обов’язок лектора. Програма передбачала щомісячні виступи перед учнями з окремими концертами, тематика яких охоплювала розвиток української музики.

Перший концерт з подібного циклу на тему: “Микола Лисенко, його творчість і значення” відбувся 18 березня 1936 року в присутності понад тисячі школярів. Запрошені – співачка М. Сокіл і піаністка Г. Левицька виконали велику програму, складену виключно з Лисенкових творів, у той час як А. Рудницький пояснював кожен номер, звертаючи увагу на такі форми музичних творів, як пісня, елегія, гавот, сарабанда, рапсодія тощо. З. Вільшанецький відзначав: “Присутня молодь була захоплена мистецьким виведенням програми цього першого в нас шкільного концерту і з запертим віддыхом слухала як прелекції та пояснення, так і музично-вокальних точок”⁴³.

Другий лекторій, присвячений народній музиці, розпочався вступним словом А. Рудницького, який розповів про значення народної пісні як такої, що віддзеркалює та оспівує українську історію і важливі історичні події, змальовує народні обряди й почування людей, реагує на політичні, суспільні та життєві прояви, впливає на творчість композиторів. Лекція супроводжувалася виконанням народних пісень в обробці З. Лиська, М. Колесси, Л. Ревуцького співачкою М. Сокіл. Ю. Сінгалевич грою на бандурі та співом історичних пісень переніс школярів у давні часи козацьких дум. На завершення подвійний змішаний кuartет проспівав три пісні в обробці М. Лисенка.

На лекції були присутні майже 1500 школярів обох українських гімназій (чоловічої і жіночої), гімназії “Рідна школа” та малої семінарії, торгової школи, школи ім. М. Шашкевича та ін.⁴⁴. З-поміж інших свят, проведених силами шкільної молоді в міжвоєнні часи, необхідно виділити вшанування у 1937 році Т. Шевченка у Перемишлі за участю першого гімназійного оркестру, створеного завдяки дирекції та матеріальній допомозі “Кружка батьків”. Виступ оркестру підготував молодий учитель музики і диригент Л. Хияк. Хорами диригував новий учитель співу Володимир Вітошинський. Фортепіанний супровід вела Я. Поповська.

Боротьба прогресивних сил Буковини за відродження національної культури викликала певні зрушення і у музично-просвітницькому житті краю. Так, у 1899 році за прикладом галицьких музичних діячів на базі співочого й музичного гуртків, що працювали при “Руській бесіді”, було створено музичне товариство “Буковинський Боян”. У 1904 році тут було відкрито спочатку приватну музичну школу, що через рік перейшла на утримання “Товариства для плекання української музики і штуки драматичної”. У перший навчальний рік у школі нараховувалось усього 12 учнів, проте вже на третій рік у ній було чотири вчителі й більше сорока учнів, які навчалися історії та теорії музики, гри на фортепіано, сольному співові. Школа мала непоганий музичний інструментарій. У бібліотеці цього навчального закладу зберігалось чимало творів М. Лисенка. Школа проіснувала до 1911 року.

Заохоченню до оволодіння основами музичного мистецтва, до пропаганди кращих зразків вітчизняної культури сприяли окремі хори, зокрема, організоване у 1901 році у Чернівцях товариство “Руський міщанський хор”. Проводились епізодичні курси освіти для різних верств населення Буковини. До їхніх програм обов’язково входив хоровий спів. Діяльність курсів була позитивною, проте цим не вирішувалась проблема

⁴⁰ Діло. Хроніка. – 1934. – Ч.122.

⁴¹ Приймова І. “Діти – дітям” / І. Приймова // Діло – 1934. – Ч.160.

⁴² Ціпановська О. “Діти – дітям” / О. Ціпановська // Жінка. – 1935. – Ч.І. – С.6.

⁴³ Вільшанецький З. Перший шкільний концерт / З. Вільшанецький // Діло. – 1936. – Ч.68.

⁴⁴ Там само.

широкої музичної освіти у Західній Україні. Не могло бути й мови про реорганізацію та централізацію освітніх закладів, у яких навчальний процес відбувався б за єдиною програмою. Розв’язання цього важливого питання стало ключовим для подальшого розвитку музичної освіти в Західній Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Культура українського народу / В. М. Русанівський, Г. Д. Вервес, М. В. Гончаренко та ін. – К. : Либідь, 1994. – 154 с.
2. Михайличенко О. В. Освітньо-педагогічні аспекти розвитку української музичної культури другої половини XIX – початку XX ст.: Монографія / О. В. Михайличенко. – Суми : „Мрія-1”, 2005. – 292 с.
3. Михайличенко О. В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (ретроспективно-теоретичний аспект) : Монографія. – [вид. 2-ге, перероб. і доповнене] / О. В. Михайличенко – Суми : Вид-во : „Козацький вал”, 2007. – 356 с.
4. Нолл В. Замовляла музику "Просвіта" / В. Нолл // Українська культура. – 1991. – № 12. – С. 7 – 12.
5. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні X – поч. XX ст.: Нариси / відп. ред. М. Д. Ярмаченко та ін. – К. : Радянська школа, 1991. – 384 с.

УДК 378.147.001.76:78.087.68:7.071.2

Карпенко Є. В.

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ОПАНУВАННЯ ПРИЙОМІВ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО МАТЕРІАЛУ У ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ ТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ З ХОРОВОГО АРАНЖУВАННЯ

У статті досліджується проблема аранжування одноголосної пісні для хору і соліста у супроводі музичного інструменту (фортепіано, баяна).

Ключові слова: навчання, хорове аранжування, співацький колектив.

Карпенко Є. В. Овладение приемами развития музыкального материала в процессе выполнения заданий по хоровой аранжировке. В статье исследуется проблема аранжировки одноголосной песни для хора и солиста в сопровождении музыкального инструмента (фортепиано, баян).

Ключевые слова: обучение, хоровая аранжировка, певческий коллектив.

Karpenko E.V. Mastering the methods of development of the musical material in the performance of creative tasks in choral arrangement. In the article the problem of arranging monophonic songs for chorus and soloist accompanied by musical instruments (piano, accordion) is determined.

Key words: studies, chorus arranging, chorister team.

Удосконалення фахової підготовки вчителя музики є нагальним завданням не тільки у зв’язку із загальним поступовим науково-технічним прогресом. Сьогоднішній період часу є носієм нових проблем, з якими стикається вчитель музики і які не були так яскраво виражені в недавньому минулому. Одна з таких проблем – формування репертуару вокальних ансамблів і хорових колективів загальноосвітніх шкіл. Не зважаючи на велику кількість пісенної нотної літератури, адресованої школярам, вчитель музики часто не може безпосередньо користуватися запропонованими творами.

Це викликано, зокрема, тим, що пісні здебільшого друкуються без акомпанементу, одноголосно. В кращому випадку в нотах гармонія вказана за допомогою відповідних літер. Вчитель мусить «доопрацьовувати» твір – написати акомпанемент, аранжувати вокальну партію для виконавського колективу.

Слід зазначити, що вивчення хорового аранжування в педагогічних навчальних закладах здійснюється у досить невеликих часових межах. Тому викладач з цієї дисципліни мусить боротися за ефективне використання кожної навчальної години. Начально-методичні посібники з хорового аранжування Є. Вахняка, П. Горохова та Д. Загребського, М. Івакіна, А. Ленського лише частково відповідають програмним вимогам з хорового аранжування для музично-педагогічних факультетів педагогічних навчальних закладів. Названі книги переважно розраховані на студентів консерваторій та учнів музичних училищ.

Рівень підготовки вчителів музики з хорового аранжування, який сьогодні пропонують педагогічні навчальні заклади, не повною мірою відповідає сучасним вимогам до роботи керівника співацького колективу в загальноосвітній школі.

Задачі дослідження вбачаються такими:

- розгляд прийомів і методів розвитку музичного матеріалу в пісні для хору з солістом на прикладі пісні М. Петренка «На тихоплинному Пслі».

Відтворимо аналіз методики навчання хоровому аранжуванню в педагогічному начальному закладі. На заняттях з хорового аранжування в педагогічних навчальних закладах, зазвичай, застосовуються такі методи:

- копіювання; спостереження та репродукції; порівняння; аналізу та самоаналізу; обговорення.

Метод копіювання застосовується в період виконання перших письмових завдань за схемами. Студент, внаслідок своєї невпевненості, копіює взірць, запропонований викладачем. Таким чином досягається усвідомлення розташування голосів в партитурі відповідно до їхніх робочих діапазонів.

Щодо методів спостереження та репродукції, то вони застосовуються вже під час виконання